

АНТЫКАРУПЦЫЙНЫЯ АСПЕКТЫ КАДРАВАЙ ПАЛІТЫКІ У ПРАМЫСЛОВАСЦІ БССР Ў 1956–1970 гг.

У выніку хуткай індустрыялізацыі 1950-1970 гг. БССР пераўтварылася ў індустрыяльна-аграрную рэспубліку, кіраванне якой ажыццяўлялася цэнтралізавана ў межах камандна-адміністрацыйнай сістэмы. Кіраўнікі прамысловых прадпрыемстваў у гэтай сістэме з’яўляліся прадстаўнікамі мясцовай, а буйных прадпрыемстваў – рэспубліканскай эліты. Іх сацыяльны статус быў высокім, а зарплата падтрымлівала прэстыжнасць гэтага статусу. Такая сітуацыя ў 1950-я гады з’яўлялася моцным стымулам для атрымання моладзю адукацыі і для прыкладання спецыялістамі намаганняў з мэтай руху па кар’ернай лесвіцы.

Кадры кіраўніцтва прамысловымі прадпрыемствамі і аб’яднаннямі, як і партыйныя, савецкія кадры, павінны былі быць ідэйнымі, самаахвартнымі, прынцыповымі, па савецку партыйна дысцыплінаванымі, добраахвотна аскетычнымі і мець, пажадана, сацыяльна чыстую біяграфію. Адпавядаць ідэалам камуністычнага кіраўніка і адначасова добраахвотна абмяжоўваць у сабе “капіталістычныя перажыткі” было для многіх кіраўнікоў нялёгкай задачай.

У сталінскі час абмежаванню “мяшчанскіх” апетытаў дапамагаў энтузіязм першых гадоў сацыялістычнага будаўніцтва і рэальная пагроза брутальнага пакарання з боку карных органаў. Паступовае памяншэнне страху сталінскіх рэпрэсій пасля смерці “павадыра ўсіх прагрэсіўных сіл чалавецтва” прывяла да павелічэння выпадкаў злоўжывання службовым становішчам кіраўніцтва шэрагу прадпрыемстваў рэспублікі пры размеркаванні прэміяў, матэрыяльнай дапамогі, санаторных пуцёвак і г.д.

Праведзеныя у другой палове 1950-х гадоў праверкі паказалі, што на большасці прамысловых прадпрыемстваў, будоўляў БССР непрапарцыянальна абмяркоўваліся сродкі, якія былі прадугледжаны на сметах на прэміраванне і вызначанне матэрыяльнай дапамогі работнікам. Нярэдка прэміі рабочым мелі сымвалічны характар, на некаторых прадпрыемствах былі да таго малымі, што прымаўся як насмешка. Нават памеры матэрыяльнай дапамогі, якая ў першую чаргу прызначалася малазабеспечаным работнікам, вызначаліся найчасцей у залежнасці ад пасады асобы. Правы рабочых і “нізавых” служачых у той ці іншай ступені ўшчэмліваліся.

Пры размеркаванні прэміі і матэрыяльнай дапамогі адсутнічала галоснасць. Гэтыя пытанні практычна не абмяркоўваліся на сходах калектываў, вытворчых нарадах. Нягледзячы на тое, што ў сярэдзіне 1950-х гг. былі ўведзены новыя палажэнні аб прэміраванні, аб размеркаванні жылля, а “фонд дырэктара” з 1955 г. стаў “фондам прадпрыемства”, звычайна аднаасобна рашаць гэтыя пытанні яшчэ доўгія гады вызначала стыл паводзін многіх кіраўнікоў прамысловых прадпрыемстваў. Ва ўмовах слабога грамадскага кантролю праблема набыла агульнарэспубліканскі і агульнасаюзна характар.

У выніку склаўся практыкі нярэдка сумы прыбыткаў кіраўнікоў заводаў і фабрык на фоне зарплат шэраговых работнікаў выглядалі проста фантастычнымі, асабліва на буйных прадпрыемствах саюзнага падпарадкавання. Толькі за першае паўгоддзе 1958 г. дырэктар Мінскага трактарнага завода атрымаў 46 706 руб., галоўны бухгалтар – 25 446 руб., дырэктар Мінскага аўтамабільнага завода – 40 351 руб., галоўны бухгалтар – 20 239 руб., дырэктар Мінскага мотавелазавода атрымаў 38 046 руб. Для параўнання дастаткова ўказаць, што прэстыжны легкавы аўтамабіль “Волга” тады каштаваў 40 000 руб., а “Масквіч” – 15 000 руб. [1, с. 15].

У канцы 1950-х гг. сітуацыя стала падавацца кіраўніцтву краіны неспрыяльнай. Камуністычныя ідэалы і практыка вымагалі большай роўнасці ў матэрыяльным становішчы, што ў нейкай ступені супярэчыла прэстыжнасці гэтага статусу і высокай зарплате кіраўнікоў прамысловых прадпрыемстваў. У жніўні 1959 г. ЦК КПБ і Савет Міністраў БССР вымушаны былі прыняць сумесную пастанову “Аб мерах па рашучаму навадзенню парадку ў прэміраванні кіраўнікоў, інжынера-тэхнічных работнікаў і служачых, якія занятыя ў народнай гаспадарцы БССР” [1, с. 14-15].

Кампанія па рэалізацыі пастановы прывяла да змяншэння фактаў відавочных парушэнняў палажэння аб прэміраванні на прадпрыемствах, але сацыяльная справядлівасць (у савецкім яе разуменні) парушалася і надалей. Дырэктар Віцебскага завода імя Кірава, магілёўскіх заводаў “Электрарухавік” і Пад’ёмна-транспартнага абсталявання, Магілёўскага і Бабруйскага мясакамбінатаў і пачатку 1960-х гадоў не ўзгаднілі з фабзавкамамі гэтыя пытанні. Аналагічная сістэма склалася і з размеркаваннем кватэр, якія на прадпрыемствах часцяком абмяркоўваліся за “закрытымі дзвярамі” [2, с. 73]. На многіх прадпрыемствах існавала сістэма завуляваных штрафаў.

Падобныя праблемы склаліся з размеркаваннем кватэр. На многіх прадпрыемствах спісы чаргавікоў не складаліся, размеркаванне кватэр нярэдка

ішло без удзелу заўкомаў. Прынятыя па фактах выяўленых парушэнняў пастановы фактычна не паляпшалі сітуацыю. Парушэнні сацыяльнай справядлівасці пры размеркаванні жылля не абмяжоўваліся асобнымі выпадкамі, можна сцвярджаць, што парушаліся правы рабочых як класа. У тых ж часы інжынерна-тэхнічныя работнікі прадпрыемстваў знаходзіліся ў прывіляваным становішчы. Так, на Мінскім трактарным заводзе ў 1963-1965 гг. 35% жыллой плошчы атрымалі ІТР, хаця яны складалі 17,5% ад агульнай колькасці работнікаў прадпрыемства. У 1965 г. рабочыя г. Бабруйска атрымалі 50% выдзеленага жылля, хаця іх доля ў колькасці насельніцтва горада складала 65% [1, с. 15].

Бюракратычная сістэма кіравання і гаспадарання паказала сваю няздольнасць дабіцца здзяйснення на практыцы абвешчаных нормаў сацыяльнай справядлівасці. Кантроль заўкомаў заставаўся малаэфектыўным. А пры праверках, чыноўнікі як правіла абмяжоўваліся размовамі з начальствам і праверкай дакументацыі.

Адным з важным фактараў, які быў нечаканым і меў істотнае значэнне для павышэння ўвагі партыйных і гаспадарчых органаў кіравання да кадровай палітыцы ў прамысловасці ў канцы 1950 – першай палове 1960 гг. стала барацьба работнікаў за свае правы. Партыя ў другой палове 1950-х гадоў стварыла ўмовы для дэмакратызцыі па савецку, а рабочыя кадры імі скарысталіся нечаканым спосабам. Паявіліся колькасць скаргаў, выступленняў, хваляванняў і нават забастовак на прадпрыемствах. На тэрыторыі БССР намі выяўлена ў 1956-1965 гг. больш за 60 прыкладаў адмовы рабочых ад працы на прамысловых, транспартных прадпрыемствах і будоўлях [3, с. 25-27]. Прычым ёсць усе падставы меркаваць, што ў сапраўднасці колькасць такіх выпадкаў была значна вышэйшай, бо прыпыненне працы падрывала аўтарытэт кіруючых кадраў прамысловасці, партыйных органаў, якія адказвалі за грамадска-палітычную і агітацыйна-масавую работу, і пры магчымасці факты стачак на прадпрыемствах ўсяляк прыхоўваліся, прымяншаліся іх памеры.

Неабходнасць абмежавання ўлады бюракратыі ва ўмовах афіцыйнага дэкларавання ўлады рабочых, калгаснага сялянства разумелася ў вышэйшых эшалонах улады. Нягледзячы на тое, што бюракратыя не прызнавалася асобнай сацыяльнай групай, адной з характарыстычных рысаў 1950-1960 гг. з'яўлялася няспынная барацьба з бюракратызмам. Асабліва гучна такую барацьбу з выявамі бюракратызма дэкларавала партыя і ўрад за часам кіравання краінай Н. С. Хрушчовым. Курс на скарачэння бюракратычнага апарату, абмежаванне права на займанне вышэйшых партыйных пасадаў трыма тэрмінамі і г.д. урэшце ва многім і прывёў да аслаблення яго пазіцыі і аўтарытэта ў наменклатурных колах. Асабліва насцярожана быў ўспрыняты курс на ратацыю кадраў і абмежаванне па тэрмінах знаходжання партыйных кіраўнікоў усіх узроўняў на сваіх пасадах, якое было замацавана ў праграме партыі. Яно непасрэдна закранала лёсы як партыйнай, савецкай, так і прамысловай наменклатуры.

“Барацьба з бюракратызмам” шырока разгарнулася і ў органах кіравання прамысловасцю з верхніх да самых ніжніх прыступак прадпрыемстваў і

ведамстваў. Неаднаразова самымі рознымі органамі кіравання прымаліся аднапартыйныя амаль даслоўныя пастановы “Аб паляпшэнні кантролю за своечасовым выкананнем пастаноў Партыі і Урада і ўзмацненнем барацьбы з правамі валакіты і бюракратызму ў рэспубліканскіх установах і арганізацыях”. Чарговы этап такой кампаніі разгарнуўся ў 1963-1964 гг.

Фактаў валакіты і бюракратызму сапраўды хапала. Так, у пастанове Калегіі рэспубліканскага аб’яднання Савета Міністраў БССР «Сельгастэхніка» калектыўны зварот трактарыстаў і экскаватаршчыкаў Столінскага раённага аддзялення “Сялгастэхнікі” ад 28.01.1963 г. “аб ненармальнасцях у майстэрнях” у Глаўке рамонту разглядаліся 45 дзён [5, с. 315].

Задужа складаная сістэма кіравання на сам рэч патрабавала аптымізацыі. Па гэтай прычыне нават пасля змены кіраўніцтва СССР ў 1964 г. мерапрыемствы па скарачэнню звынеў кіравання і колькаснага складу апарату кіравання працягваліся. Знешне нібыта захоўваліся традыцыі “хрушчоўскай адлігі”. Праўда праводзіліся яны цяпер не так настойліва, нібыта па інерцыі, і мелі нярэдка фармальны і паказны характар. Па справаздачах барацьба ішла, а насамрэч справа рухалася ледзь-ледзь.

У 1967 г. у Савеце Міністраў БССР разглядаліся чарговыя прапановы па далейшым “удасканаленні, скарачэнні і патанчэнні” апарата кіравання на 1968 г. У іх адзначалася правядзенне вялікай працы ў справе рэалізацыі пастановы СМ БССР ад 22.12.1966 г. за №461 па скарачэнню колькасці адміністрацыйна-кіраўнічага, цэхавага/лінейнага персаналу і аховы. Згодна справаздач у бягучым годзе ў рэспубліцы скарачалася ў гэтых сферах 6 100 адзінак і змяншаліся выдаткі на іх утрыманне на суму 7 241 тыс руб. Разам з тым колькасць адміністрацыйна-кіраўнічага, цэхавага і лінейнага персаналу з 15 верасня 1965 г. па 15 верасня 1966 г. ўзрасла на 5,8 тыс чалавек і складала па рэспубліцы 175 тыс чалавек, а колькасць аховы на 1 студзеня 1966 г. павялічылася на 4,5 тыс чалавек і складала 30,9 тыс чалавек. Такі рост тлумачыўся ростам народнай гаспадаркі і ўводам новых прадпрыемстваў. У прамысловасці на 15 верасня 1966 г. у апарате заводаўпраўленняў і цэхаў прамысловасці рэспубліканскага і мясцовага падпарадкавання (без уліку саюзнага падпарадкавання – аўт.) працавала 21,4 тыс спецыялістаў, без уліку канструктароў, тэхнолагаў і работнікаў лабараторый, што складала 11,6 % ад агульнай колькасці работнікаў прамысловасці. Штогод на іх выдаткоўвалася звыш 22 млн руб. Такая доля і рост колькасці персаналу прызнаваліся залішнімі, і маглі бы быць, на думку складальнікаў прапаноў, меншымі, калі б “не дапускаліся празмернасці” [6, с. 23-24]. Далей разглядаліся канкрэтныя прыклады такой празмернасці і шляхі аптымізацыі адміністрацыйна-кіраўнічага, цэхавага і лінейнага персаналу.

Як паказала сістэмачынасць разгляду гэтага пытання, праблема заставалася нявырашанай і ў наступныя дзесяцігоддзі. Дадзеныя аб выдатках на ўтрыманне апарату кіравання гасразліковых прадпрыемстваў і арганізацый Магілёўскай вобласці за 1970 год адлюстроўваюць сітуацыю на канец даследаванага перыяда.

Колькасць работнікаў апарату кіравання гасразліковых прадпрыемстваў і арганізацый Магілёўскай вобласці за 1970 г. [4, с. 276-277].

	Колькасць прадпрыемстваў і арганізацый па вобласці	Сярэднеспісачная колькасць работнікаў апарату кіравання	У тым ліку	
			У цэхах	Аховы
Усяго па вобласці	740	35 774	12 988	2 799
З іх прамысловых	230	13 655	5 943	703

Выдаткі на ўтрыманне работнікаў апарату кіравання гасразліковых прадпрыемстваў і арганізацый Магілёўскай вобласці за 1970 г. [4, с. 278-279].
(тыс. руб.)

	Па справядачы	У тым ліку на апарат кіравання	У тым ліку ў цэхах
Усяго па вобласці	60 252,2	54 942,2	5 310
З іх прамысловых	22 509,8	20 214,1	2 296,7

Пры дастаткова сістэмным кантролі ў канцы 1960 – пачатку 1970-х гадоў за 1970-й год перавыдатак на апарат кіравання гасразліковымі прамысловымі прадпрыемствамі Магілёўскай вобласці склаў 247,9 тыс руб. і 17,1 тыс на камандзіроўкі работнікаў. Лідарамі ў залішнім выдаткаванні сродкаў з’яўляліся Магілёўскі і Бабруйскі мясакамбінаты, заводы: “Строммашына”, Ліфтабудаўнічы, Машынабудаўнічы імя Леніна (кожны перавыдатакаваў больш за 20 тыс руб.). А ўсяго ў спісе фігуравала 48 прадпрыемстваў вобласці [4, с. 278-281].

Такім чынам, у канцы 1950-1960-х гг. сацыяльны статус кіраўнікоў прамысловых прадпрыемстваў быў дастаткова высокім, а зарплата падтрымлівала яго прэстыжнасць. Дырэктары, галоўныя інжынеры заводаў і фабрык з’яўляліся прадстаўнікамі мясцовай, а буйных прадпрыемствах – рэспубліканскай эліты. Але выявіліся шматлікія факты злоўжыванняў імі сваім становішчам пры размеркаванні прэмій, матэрыяльнай дапамогі, кватэр, санаторных пуцёвак і г. д. У жніўні 1959 г. былі прыняты меры па навадзенню парадку ў прэміраванні кіраўнікоў, інжынерна-тэхнічных работнікаў і служачых. Рэалізацыя пастанова дала пэўныя станоўчыя вынікі, знізілася колькасць выяўленых фактаў відавочных парушэнняў.

Але і ў наступнае дзесяцігоддзе сацыяльная справядлівасць у межах тагачасных уяўленняў і зафіксаваная ў нарматыўных актах даволі часта парушалася. Парушэнні правоў рабочых і служачых, якія знаходзіліся на нізавых прыступках іерархічнай лесвіцы прадпрыемстваў, з’яўляліся хутчэй сістэмай, чым выключэннем з правіл. У той жа час кіраўніцтва прадпрыемстваў, у першую чаргу наменклатурныя работнікі, мелі незаслужаныя з пункту гледжання савецкай маралі прывілеі.

Недахопы камандна-адміністрацыйнай сістэмы гэтай сістэмы штурхоўвалі партыю і ўрад некалькі разоў праводзіць рэформы і контррэформы, накіраваныя на ўдасканаленне дадзенай сістэмы кіравання эканомікай. Адною з характарыстычных рысаў перыяду з'яўлялася няспынная барацьба з бюракратызмам, мерапрыемствы па скарачэнню звеньяў кіравання і колькаснага складу апарату кіравання. Разам з тым колькасць адміністрацыйна-праўнічага, цэхавага і лінейнага персаналу павялічылася ў сувязі з ўводам новых прадпрыемстваў. Сістэматычнасьць разгляду гэтага пытання паказвае, што праблема заставалася нявырашанай і ў наступныя дзесяцігоддзі.

Спіс літаратуры і крыніц:

1. Агеев, А. Г. Общественно-политическая деятельность рабочего класса Беларуси в 1956 – 1965 гг. Автореферат дис... к. и. н. – Мн., 1992. – 22 с.
2. Агеев, А. Г. Общественно-политическая деятельность рабочего класса Беларуси в 1956 – 1965 гг. Дис. к. и. н. Минск. 1992. – 229 с.
3. Агеев, А. Г. Бастовали ли рабочие до перестройки? / А. Г. Агеев // Человек и экономика. – 1991. – № 5. – С. 25-27.
4. Данные о расходах на содержание аппарата управления хозрасчетных предприятий и организаций Могилевской области за 1970 год // Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці. – Фонд 2729. Воп. 1. Спр. 3274. Арк. 276-281.
5. Постановление Коллегии Республиканского объединения Совета Министров БССР «Сельхозтехника» // Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Фонд 7. Воп. 5. Спр. 266. Арк. 315.
6. Предложения по дальнейшему совершенствованию, сокращению и удешевлению аппарата управления на 1968 г. // Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Фонд 7. Воп. 5. Спр. 1910. Арк. 23-24.